

ANALIZA

Kvantitativno istraživanje obrasca diskriminacije prema manjinama u Crnoj Gori

Naziv publikacije:
**Kvantitativno istraživanje obrasca diskriminacije
prema manjinama u Crnoj Gori**

Izdavač:

Za izdavača:
Milan Radović

Istraživanje realizovao:
Institut "Damar"

Autorka publikacije:
Jovana Davidović Vuletić

Urednik:
Jelena Ristović

Korektura:
Jelena Ristović

Dizajn i priprema za štampu:
Studio Fler

Štampa:
AP Print, Podgorica

Tiraž:
200 kom.

Fond za zaštitu i ostvarivanje
manjinskih prava

Istraživanje o obrascima diskriminacije prema manjinama u Crnoj Gori, NVO Građanska alijansa realizovala je u saradnji sa Institutom DAMAR, u sklopu projekta „Slavimo različitost. Njeguemo kulture“, koji je podržao Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava.

Stavovi iznijeti u publikaciji ne izražavaju nužno i stavove donatora. Navođenje i korišćenje informacija iz ove publikacije dozvoljeno je uz obavezno navođenje izvora i vlasnika autorskog prava. Korišćenje materijala u bilo koje druge svrhe nije dopušteno bez prethodnog odobrenja Građanske alijanse. Izrazi koji se u ovoj publikaciji koriste za fizička lica u muškom rodu podrazumijevaju izraze u ženskom rodu. Za djelove publikacije preuzetih iz eksternih izvora, Građanska alijansa ne snosi odgovornost.

SADRŽAJ

UVOD	5
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	7
KLJUČNI NALAZI ISTRAŽIVANJA.....	8
I Percepcije o zastupljenosti diskriminacije	10
II Percepcije o institucionalnoj zaštiti.....	20
III Etnička distanca	31
ZAKLJUČCI I PREPORUKE	37
REFERENCE	41

UVOD

Društva u kojima postoji izražen nivo diskriminacije, osude različitosti i izostanka inkluzije, ne mogu biti demokratska. Diskriminacija, prema definiciji Ujedinjenih nacija, predstavlja „svako nepravedno postupanje ili proizvoljno razlikovanje” (Ujedinjene nacije 2019) zasnovano na određenom ličnom svojstvu. U osnovi diskriminacije je uskraćivanje jednakih mogućnosti i šansi za punu društvenu participaciju koje se najčešće sprovodi nad pojedincima ili društvenim grupama. Bez obzira na dalekosežnost posljedica koje može imati za individue, diskriminacija je sveobuhvatan društveni problem koji trajno sprečava izgradnju stabilne zajednice. Diskriminaciji najčešće prethode stereotipi i predrasude odnosno kognitivne i afektivne neopravdane generalizacije o drugima.

U kontekstu Crne Gore, rad na sprečavanju diskriminacije još uvijek ne daje adekvatne rezultate. Proces evropskih integracija za Crnu Goru podrazumijeva ne samo formalno-pravno već i vrijednosno usaglašavanje sa Evropskom unijom. U Izvještaju Evropske komisije iz 2023. godine, upozoreno je da izostaje implementacija formalno-pravnog okvira, te da su potrebna dodatna unapređenja u domenu suzbijanja diskriminacije (Izvještaj EK 2023, 5). Istovremeno, Evropska komisija poručila je da su „najugroženije grupe u društvu (uključujući Rome i Egipćane, osobe sa invaliditetom, LGBTIQ lica) i dalje izložene diskriminaciji, govoru mržnje i zločinima iz mržnje” (Izvještaj EK 2023, 5). Izvještaj o zaštiti od diskriminacije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore u 2023. godini je zabilježio 11 pritužbi građana i građanki po osnovu nacionalne pripadnosti (Izvještaj Ombudsmana 2023), dok su u analizi stanja ljudskih prava Ambasade Sjedinjenih Američkih Država u Crnoj Gori, identifikovana različita područja etničke diskriminacije, poput socijalne zaštite, obrazovanja i političke participacije (Ambasada SAD-a 2023). U godišnjem Izvještaju Evropske unije o stanju u ljudskim pravima i demokratiji u svijetu, konstatovano je da Crna Gora treba da „unaprijedi pravni i institucionalni okvir kako bi povećala zaštitu od diskriminacije (...)” (Izvještaj EK 2023).

Budući da multikulturalnost, kao jedno od temeljnih opredjeljenja države koje je proklamovano u preambuli Ustava Crne Gore, počiva na odsustvu diskriminacije, važno je evaluirati percepcije građana i građanki o diskriminiranim grupama i nivoima diskriminacije. Predmet ove analize su percepcije o zastupljenosti diskriminacije u Crnoj Gori, sa posebnim osvrtom na položaj manjina i njihovu participaciju u crnogorskom društvu.

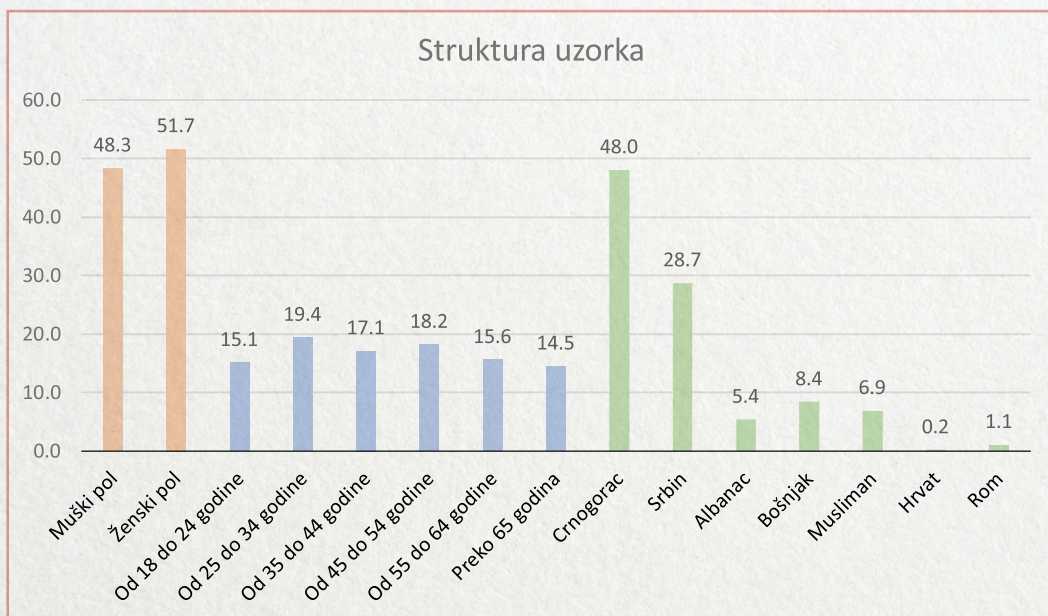
Analiza je podijeljena na tri tematske cjeline. U **prvoj** cjelini istražujemo opšte stavove o poštovanju ljudskih prava u Crnoj Gori, odnosno o najvidljivijim i najčešćim vidovima diskriminacije. **Drugo** poglavlje ispituje u kojoj mjeri građani i građanke poznaju institucionalne mehanizme zaštite od diskriminacije i posebno sredstva zaštite prava manjina, dok u **trećem** segmentu analiziramo socijalni i psihološki odnos prema pripadnicima različitih etničkih grupa, odnosno etničku distancu. Posljednji dio istraživanja sadrži zaključke i preporuke.

Istraživanje o obrascima diskriminacije prema manjinama u Crnoj Gori, NVO Građanska alijansa realizovala je u saradnji sa Institutom DAMAR, u sklopu projekta „Slavimo različitost. Njeguemo kulture“, koji je podržao Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Podaci su prikupljeni na uzorku od 1000 građana/ki CAPI tehnikom prikupljanja podataka, u periodu od 26. aprila do 5. maja 2024. godine, u 19 opština u Crnoj Gori. U istraživanju je korišćen slučajni stratifikovani višestepeni uzorak, u kojem su biračka mjesta izabrana kao jedinice prve faze, domaćinstva su izabrana kao jedinice druge faze prema unaprijed određenom koraku, a lica u domaćinstvu su odabrana kao jedinice posljednje etape (metodom rođendana). Okvir za izbor uzorka je Popis stanovništva iz 2011. godine, procjene stanovništva za 2021. godinu i birački spisak za 2021. godinu. Ponderi su izračunati u nekoliko uzastopnih koraka. Prvo su se računali dizajn ponderi. Pošto se izbor biračkih okruga vrši sa vjerovatnoćama proporcionalnim broju lica starijih od 18 godina, dobijamo vjerovatnoću u prvoj fazi selekcije. U drugoj fazi selekcije dobijamo vjerovatnoću izbora domaćinstva u okviru biračkog mjesta. Konačni ponderi domaćinstava i lica izračunati su tako što su ponderi normalizovani, stoga je ponderisani broj domaćinstava/osoba bio jednak neponderisanom broju domaćinstava/lica.

KLJUČNI NALAZI ISTRAŽIVANJA

- Svaki drugi ispitanik smatra da je diskriminacija u Crnoj Gori zastupljena;
- Ispitanici vjeruju da je diskriminacija u Crnoj Gori najprisutnija zbog političkih uvjerenja. Na drugom mjestu po zastupljenosti je kriterijum seksualne orijentacije, budući da 68,1% ispitanika vjeruje da taj faktor najčešće izaziva diskriminaciju, dok je u velikoj mjeri izražena i nacionalna pripadnost kao uzrok diskriminacije za 64,3% ispitanika;
- Svaki deseti ispitanik se nekada osjećao ugroženo zbog svoje nacionalne pripadnosti. Većina ispitanika sa takvim iskustvom ističe poteškoće pri dobijanju posla, posebno u javnom sektoru. Nekoliko ispitanika spominje odložene medicinske tretmane ili nejednako tretiranje u zdravstvu na osnovu političke pripadnosti ili nacionalnog identiteta. Odgovori uključuju i incidente osjećaja prinude da glasaju za određene stranke, ali i generalizovan osjećaj prijetnje ili diskriminacije u različitim aspektima života, uključujući pogrdna imena, verbalne i fizičke napade, posebno povezane sa nacionalnim identitetima ispitanika;
- 37% ispitanika smatra da su pripadnici određenih nacionalnosti privilegovani u odnosu na druge, dok je većina njih uvjerena da su crnogorska i srpska zajednica najčešće u povlašćenom položaju;
- Preko 75% ispitanika smatra da su Romi i Romkinje diskriminirani u Crnoj Gori;
- 69% ispitanika vjeruje da su Romi i Romkinje manjina koja je najviše diskriminirana u oblasti zapošljavanja, a 47% ispitanika smatra da visok nivo diskriminacije postoji i u oblasti zdravstvene zaštite;
- 74% ispitanika nije upoznato sa afirmativnim akcijama prilikom zapošljavanja pripadnika nacionalnih manjina, dok svaki drugi građanin/ka ne zna da u Crnoj Gori postoje nacionalni savjeti manjinskih zajednica;
- Svaki treći ispitanik smatra da su u udžbenicima u Crnoj Gori nedovoljno zastupljene teme koje se bave kulturom manjinskih naroda;
- Više od dvije trećine ispitanika ne zna koje mehanizme zaštite od diskriminacije imaju manjine u Crnoj Gori;
- Većina ispitanika kojima su poznati zakonski mehanizmi za zaštitu manjinskih prava, smatra da njihova primjena nije zadovoljavajuća;
- 46,7% ispitanika smatra da se nedovoljno poštuju prava manjina na srazmjernu zastupljenost u javnom sektoru i u vlasti;

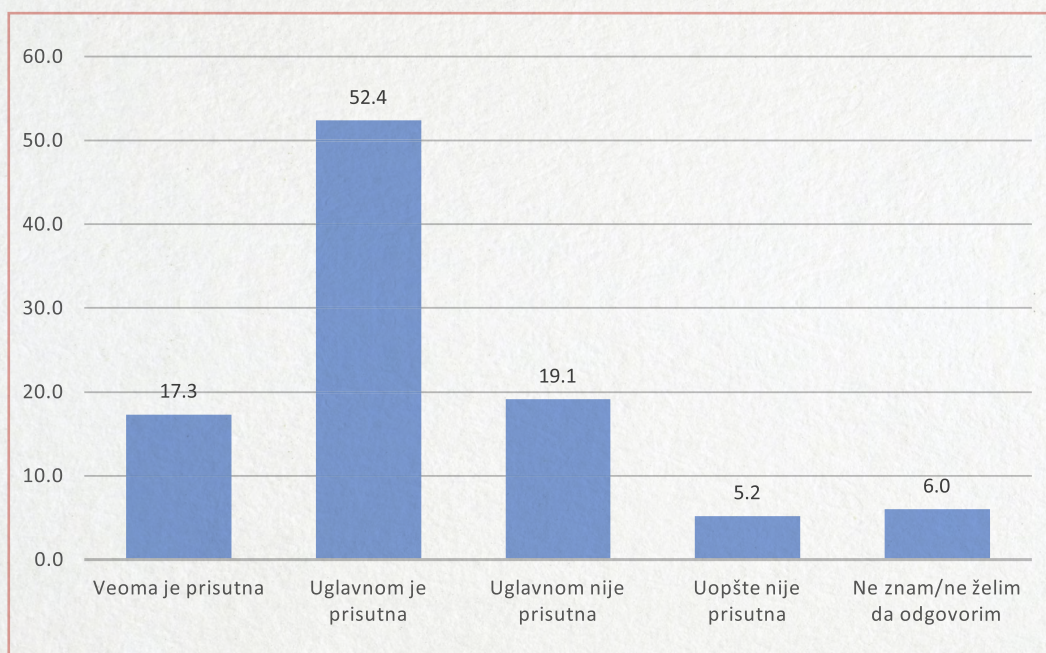
- Svaki drugi ispitanik vjeruje da se političke partije u svojim programima nedovoljno bave pravima manjina, dok 51,8% građana i građanki smatra da su pripadnici njihove nacionalne zajednice nedovoljno zastupljeni na mjestima odlučivanja na državnom nivou;
- Više od polovine ispitanika nije upoznato sa radom Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, ali skoro dvije trećine građana i građanki pozitivno ocjenjuje njegov rad u dijelu ostvarivanja manjinskih prava;
- 46,3% ispitanika smatra da diskriminacija ne postoji u značajnoj mjeri i da ne predstavlja problem koji bi izvršna vlast u kratkom roku trebalo da rješava;
- Ispitanici smatraju da Javni servis Radio i Televizija Crne Gore i privatni mediji uglavnom pozitivno izvještavaju o njihovim nacionalnim zajednicama;
- Građani i građanke bi se prvo obratili policiji i inspekcijским organima ukoliko bi bili žrtve diskriminacije po nacionalnom osnovu;
- 38,8% ispitanika smatra da se među pripadnicima različitih nacionalnih grupa može ostvariti saradnja, ali ne i potpuno povjerenje;
- Ispitanici su uglavnom polarizovani kada je riječ o sklapanju braka sa pripadnicima druge nacije;
- 54% ispitanika ne bi bilo u braku sa partnerom ili partnerkom koji pripada romskoj zajednici;
- Svaki treći ispitanik smatra da je većina incidenata kojima javno svjedočimo u društvu u posljednje dvije godine dominantno motivisana nacionalnom netrpeljivošću;
- Kao dodatne razloge javnih incidenata u crnogorskom društvu većina ispitanika prepoznaje političke interese i manipulaciju, nezadovoljstvo ekonomskom situacijom, nedovoljnu edukaciju, kao i korupciju.

I Percepcije o zastupljenosti diskriminacije

Društva u kojima građani i građanke imaju snažna uvjerenja o tome da diskriminacija postoji, karakteriše visok nivo nepovjerenja, nestabilnosti i odsustva društvene kohezije. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da svaki drugi ispitanik smatra da je diskriminacija u Crnoj Gori uglavnom zastupljena:

Grafikon 1. Uopšteno govoreći, u kojoj mjeri je diskriminacija prisutna u Crnoj Gori?

Izražene percepcije o diskriminaciji jedan su od indikatora koji upućuje na to da građani i građanke crnogorsko društvo ne doživljavaju inkluzivnim. Naročito je važno ukazati na rast percepcija o diskriminaciji, budući da je u 2010. godini 45,9% građana i građanki Crne Gore smatralo da je diskriminacija veoma prisutna, a 2020. godine taj postotak je bio 38,5 (Bešić 2020, 17).

Potpuna interpretacija stavova o zastupljenosti diskriminacije nije moguća bez dodatnog konteksta. Naime, ispitanici vjeruju da je diskriminacija u Crnoj Gori najprisutnija zbog političkih uvjerenja:

Tabela 1. U kojoj mjeri je diskriminacija prisutna na osnovu sljedećih kriterijuma:

	Veoma je prisutna	Uglavnom je prisutna	Uglavnom nije prisutna	Uopšte nije prisutna	Ne znam / ne želim da odgovorim
1. Pol/rod	19,4%	30,7%	26,5%	20,9%	2,4%
2. Nacionalnost	24,1%	40,2%	20,6%	12%	3%
3. Vjeroispovijest	22,6%	36,7%	23%	14,7%	2,9%
4. Političko uvjerenje	25,8%	43%	18,2%	10,5%	2,4%
5. Godine starosti	14,2%	26,8%	30,1%	25,4%	3,4%
6. Invaliditet	18,4%	34,6%	26,6%	16,7%	3,6%
7. Seksualna orijentacija	29,8%	38,3%	18,1%	9,5%	4,2%

Na drugom mjestu po zastupljenosti je kriterijum seksualne orijentacije, budući da 68,1% ispitanika vjeruje da taj faktor najčešće izaziva diskriminaciju, dok je u velikoj mjeri izražena i nacionalna pripadnost kao uzrok diskriminacije za 64,3% ispitanika. Podaci o najzastupljenijim osnovama diskriminacije odražavaju sveukupan politički i društveni kontekst u Crnoj Gori. Crna Gora je bila jedina država post-komunističkog bloka u Evropi koja tri decenije u kontinuitetu nije smijenila vlast. Crna Gora je u produženom periodu političke nestabilnosti budući da su konstituisane tri vlasti nakon smjene Demokratske partije socijalista (DPS). Izostanak konstruktivnih političkih dogovora, odsustvo ključnih reformi u pravosuđu, politički revanšizam, polarizacija i dodatna politizacija državne uprave, sveukupno utiču na percepcije javnosti i usložnjavaju evropske integracije. U posljednjem Izvještaju Evropske komisije konstatovano je da su politička nestabilnost i duboka polarizacija ključni faktori koji su usporili evropske reforme (Izvještaj EK 2023, 2). Istraživanja javnog mnjenja pokazuju da 20% građana/ki vjeruje da se prema političkim neistomišljenicima sprovodi revanšizam (CEDEM 2024, 21), dok svaki drugi smatra da su političke partije najodgovornije za podjele u crnogorskom društvu (Centar za građansko obrazovanje 2023).

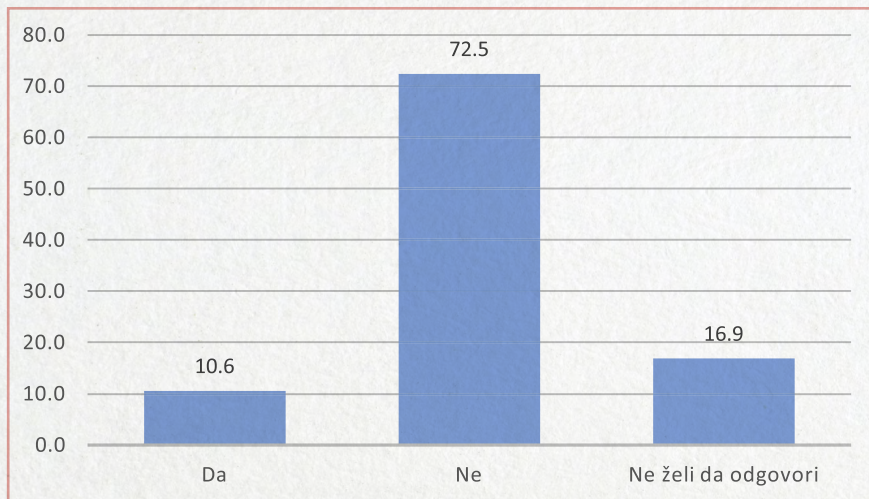
Izražene percepcije o diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije možemo interpretirati dvojako. Naime, Crna Gora je 2020. godine donijela Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola ("Službeni list Crne Gore", br. 067/20 od 07.07.2020), koji predstavlja značajan iskorak u unapređenju ljudskih prava i sloboda. U toku je rasprava o Zakonu o pravnom prepoznavanju rodnog identiteta na osnovu samoodređenja, koji bi svim pojedincima/kama omogućio slobodno i autentično razvijanje sopstvene ličnosti i identiteta koji se može razlikovati od bioloških polnih karakteristika na rođenju. Bez obzira na pravne pomake, diskriminacija prema LGBTQI zajednici je kontinuirana. U relevantnim međunarodnim izvještajima¹, upozoreno je da je diskriminacija na osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije u Crnoj Gori izražena, te da su LGBTQI lica često predmet govora mržnje. S tog aspekta, percepcije

¹ Vidi: Izvještaj o ljudskim pravima za Crnu Goru za 2023. godinu, Ambasada SAD-a; Izvještaj Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2023. godinu.

o diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije uočene u ovom istraživanju reflektuju suštinsko stanje u domenu ljudskih prava u Crnoj Gori. Istovremeno, činjenica da više od dvije trećine ispitanika uviđa taj kriterijum diskriminacije, ukazuje na povećanu svijest građana i građanki o neravnopravnom položaju, nejednakom postupanju i nepravednom tretiranju lica koja izlaze iz okvira heteroseksualnih i patrijarhalnih normi.

Nadalje, kriterijum nacionalnosti je u Crnoj Gori predmet ne samo političkih sukoba, već i faktor koji u velikoj mjeri uslovljava društvenu koheziju, ostvarivanje ljudskih prava i sloboda i nivo opšteg društvenog povjerenja. Naime, svaki deseti ispitanik se nekada osjećao ugroženo zbog svoje nacionalne pripadnosti:

Grafikon 2. Da li ste se nekada osjećali ugroženo zbog svoje nacionalne pripadnosti?

Činjenica da je više od 70% ispitanika na ovo pitanje odgovorilo odrično ohrabruje, ali interpretacija odgovora građana i građanki koji su imali osjećaj ugroženosti usljed nacionalne pripadnosti, dodatno raslojava nivoe i tipove diskriminacije u Crnoj Gori. Prije svega, među ispitanicima koji su se nekada zbog nacionalnog identiteta osjećali ugroženo, dominiraju pripadnici bošnjačkog naroda – svaki četvrti ispitanik koji je odgovorio potvrdno na pomenuto pitanje pripada bošnjačkoj nacionalnosti.

Većina ispitanika sa iskustvom ugroženosti zbog nacionalnog identiteta ističe poteškoće pri dobijanju posla, posebno u javnom sektoru. Nekoliko ispitanika spominje odložene medicinske tretmane ili nejednako tretiranje u zdravstvu na osnovu političke pripadnosti ili nacionalnog identiteta. Odgovori uključuju i incidente osjećaja prinude da glasaju za određene stranke, ali i generalizovan osjećaj prijetnje ili diskriminacije u različitim aspektima života, uključujući pogrдна imena, verbalne i fizičke napade.

Određeni ispitanici ukazuju na neefikasnost i namjerno birokratsko otežavanje koje je povezano sa njihovim nacionalnim identitetima, utičući na njihovu sposobnost da pristupe uslugama ili pravima. Postoji više odgovora o osjećaju nesigurnosti ili diskriminaciji na vjerskim događajima i u društvenim interakcijama na osnovu njihove nacionalne pripadnosti.

Navedeni slučajevi predstavljaju primjere tzv. organizacijske ili strukturalne diskriminacije, kada određena organizacija i/ili društvena struktura favorizuje pripadnike pojedinih nacionalnih grupa u odnosu na druge (Bešić 2020, 8). Dugoročne posljedice takvih praksi su netrpeljivost, jaz i konflikt između pripadnika većinskih grupa i ostatka društvene zajednice, na šta djelimično upućuje i ovo istraživanje, s obzirom na to da 37% ispitanika smatra da su pripadnici određenih nacionalnosti privilegovani u odnosu na druge. Upitani da objasne koje nacionalne grupe su privilegovane, većina građana i građanki odgovara da je riječ o crnogorskoj i o srpskoj zajednici:

Tabela 2. Pripadnici koje nacionalne grupe su, prema Vašem mišljenju, privilegovani u odnosu na druge?

	U potpunosti su privilegovani	Uglavnom su privilegovani	Uglavnom nisu privilegovani	Uopšte nisu privilegovani	Ne znam/ ne želim da odgovorim
Crnogorci	31,5%	22,5%	13,2%	18,4%	14,4%
Srbi	32,2%	26,2%	15,5%	11,7%	14,4%
Albanci	4,5%	17,5%	32,8%	28,2%	17,1%
Muslimani	6,0%	23,5%	28,0%	27,6%	15%
Bošnjaci	6,2%	21,9%	27,8%	28,9%	15,1%
Hrvati	3,9%	15,3%	33,4%	30,5%	16,9%
Romi	6,0%	9,5%	19,6%	53,4%	11,5%

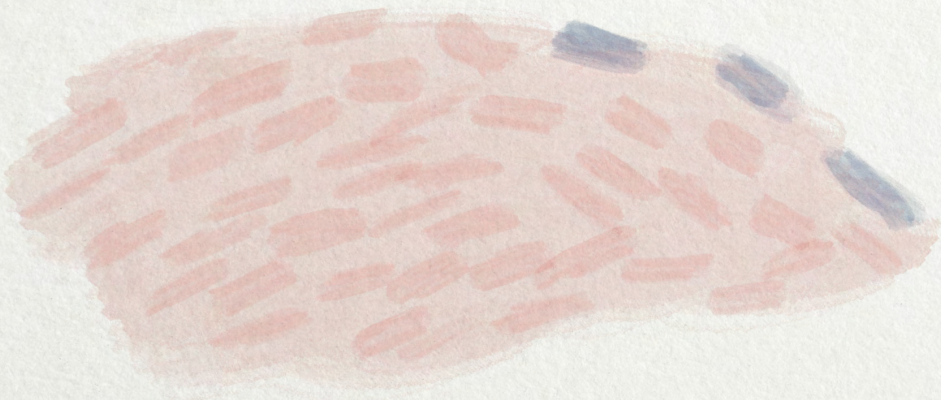

Osim što podaci ukazuju na nivo privilegovanosti, jednako je važno interpretirati položaj onih koji se smatraju najmanje favorizovanim u odnosu na druge. Tabela 2. pokazuje da svega 15,5% ispitanika smatra da su Romi i Romkinje u privilegovanom položaju u odnosu na ostale nacionalne zajednice. To je u skladu sa generalnim percepcijama o diskriminaciji, budući da je istraživanje pokazalo da je u Crnoj Gori romska zajednica ubjedljivo najdiskriminisanija:

Tabela 3. Pripadnici koje nacionalne grupe su, prema Vašem mišljenju, najviše diskriminirani u Crnoj Gori?

	U potpunosti su diskriminirani	Uglavnom su diskriminirani	Uglavnom nisu diskriminirani	Uopšte nisu diskriminirani	Ne znam/ ne želim da odgovorim
Crnogorci	8,9%	14,5%	36,7%	35,7%	4,1%
Srbi	6,2%	18%	36,6%	35,5%	3,6%
Albanci	11,2%	28%	31,6%	24,8%	4,3%
Muslimani	11,8%	26,4%	34,4%	23,9%	3,4%
Bošnjaci	11,2%	25,4%	37,2%	22,4%	3,7%
Hrvati	8,9%	26,7%	36,2%	23%	5,1%
Romi	36,3%	39,7%	12,3%	8,6%	3%

Naime, preko 75% ispitanika vjeruje da su Romi i Romkinje u potpunosti ili uglavnom diskriminirani. U analizi Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore navodi se da je položaj "Roma i Egipćana još uvijek nepovoljan u svim ključnim aspektima života" (Izveštaj Ombudsmana 2023, 63), te da je romska i egipćanska zajednica četiri do pet puta u većem riziku od siromaštva u odnosu na ostatak populacije (Izveštaj Ombudsmana 2020, 63).

Ispitanici vjeruju da su pripadnici manjinskih naroda najviše diskriminirani u oblasti zapošljavanja u privatnom sektoru:

Tabela 3. U kojim od navedenih oblasti smatrate da su pripadnici manjinskih naroda najviše diskriminirani?

	U potpunosti su diskriminirani	Uglavnom su diskriminirani	Uglavnom nisu diskriminirani	Uopšte nisu diskriminirani	Ne znam/ ne želim da odgovorim
U oblasti zapošljavanja u javnom sektoru	7,9%	27,9%	35,9%	24,8%	3,4%
U oblasti zapošljavanja u privatnom sektoru	14,1%	33,7%	30,5%	17,3%	4,3%
Prilikom ostvarivanja prava pred sudovima	11,7%	25,8%	36,5%	18%	7,9%
U oblasti obrazovanja	10,2%	27,2%	35,9%	22,8%	3,8%
U ostvarivanju zdravstvene zaštite	8%	26,4%	37,5%	24,3%	3,7%

Međutim, kada tome dodamo kriterijum etniciteta, percepcije o diskriminaciji romske zajednice u oblastima zapošljavanja i zdravstvene zaštite su najizraženije:

Tabela 4. U kojoj mjeri su pripadnici sljedećih manjina diskriminirani u oblasti zapošljavanja?

	U potpunosti su diskriminirani	Uglavnom su diskriminirani	Uglavnom nisu diskriminirani	Uopšte nisu diskriminirani	Ne znam/ ne želim da odgovorim
Srbi	6,2%	15,5%	37,1%	35,9%	5,2%
Albanci	7,1%	24,9%	34,1%	27,1%	6,7%
Muslimani	9,4%	23,4%	37,3%	24,6%	5,2%
Bošnjaci	9,2%	23,2%	36%	25,8%	5,7%
Hrvati	5,9%	22,1%	39,6%	24,7%	7,6%
Romi	28,4%	41%	14,3%	10,1%	6,1%

Tabela 5. U kojoj mjeri su pripadnici sljedećih manjina diskriminirani u oblasti zdravstvene zaštite?

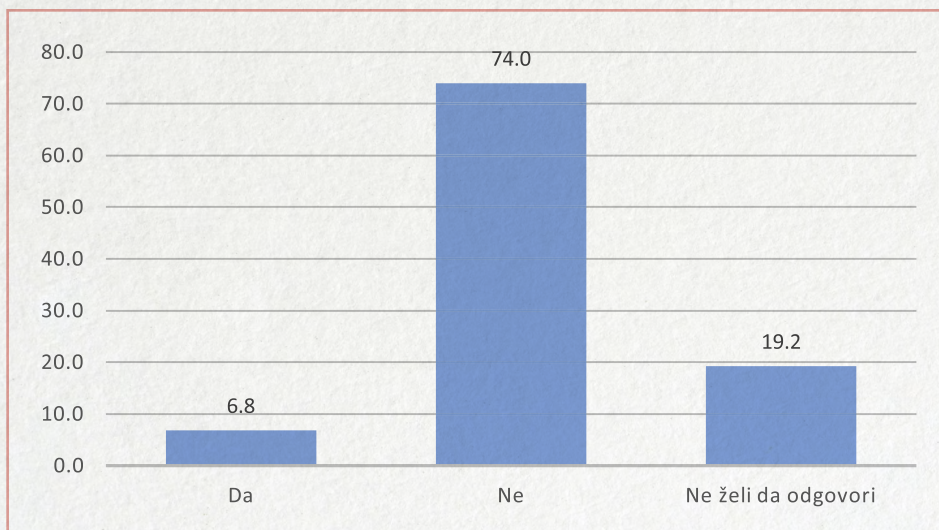
	U potpunosti su diskriminirani	Uglavnom su diskriminirani	Uglavnom nisu diskriminirani	Uopšte nisu diskriminirani	Ne znam/ ne želim da odgovorim
Srbi	4,7%	11,3%	36,1%	43,8%	4%
Albanci	7%	19,3%	32,3%	37,1%	4,2%
Muslimani	7,4%	19,1%	33,1%	36,3%	4%
Bošnjaci	7%	17,7%	35,8%	35,1%	4,3%
Hrvati	6,3%	18,8%	35,8%	34,3%	4,7%
Romi	18%	29%	24,2%	22%	6,7%

Kao što pokazuju Tabele 4. i 5. skoro 70% ispitanika vjeruje da su Romi i Romkinje manjina koja je najviše diskriminirana u oblasti zapošljavanja, a 47% ispitanika smatra da visok nivo diskriminacije postoji i u oblasti zdravstvene zaštite. Vlada Crne Gore je usvojila Strategiju socijalne inkluzije Roma i Egipćana za period od 2021. do 2025. godine. U svom izvještaju iz 2017. godine, Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije, preporučila je Crnoj Gori niz konkretnih mjera, među kojima je i povećano prisustvo romskih medijatora i asistenata u predškolskom i osnovnom obrazovanju, kako bi se spriječio nizak nivo učešća romske zajednice u edukaciji, što posljedično dodatno usložjava mogućnost zaposlenja. Ukupan broj saradnika u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite i socijalne zaštite iznosi 47, a takođe je i započela izrada Nacionalnog programa za transformaciju neformalne zaposlenosti Roma i Egipćana u Crnoj Gori. Tokom 2023. godine obrazovano je Koordinaciono tijelo za praćenje sprovođenja Deklaracije partnera Zapadnog Balkana o integraciji Roma/kinja u sklopu procesa proširenja Evropske unije.

Bez obzira na određeni napredak u kvantitativnom smislu, romska populacija je još uvijek nedovoljno integrisana, nema jednake šanse u obrazovanju, zaposlenju, zdravstvenoj zaštiti, zaradi i političkoj participaciji (Izveštaj Ombudsmana 2023, 63). U analizi Ambasade SAD-a o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori za 2023. godinu, navodi se da "vlasti nijesu djelotvorno sprovodile propise kojima se pripadnici rasnih ili etničkih manjina štite od nasilja" (Ambasada SAD-a 2023, 23), te da su Romi, Egipćani i Aškalije još uvijek najranjivije žrtve diskriminacije (Ambasada SAD-a 2023, 24).

Osim redovnog monitoringa u nivoima, tipovima i zastupljenosti diskriminacije, za društvo u kojem će se manjine osjećati integrisano i zaštićeno, neophodni su određeni mehanizmi, poput afirmativnih akcija koje bi trebalo da sadrže mjere za otklanjanje strukturalne diskriminacije. U društvima u kojima se zaštita manjinskih prava visoko vrednuje, informisanost o mjerama afirmativne akcije je na višem nivou i u većinskoj populaciji (Fruhstorfer i Hudson 2022). U tom kontekstu, indikativan je podatak da čak 74% ispitanika nije upoznato sa afirmativnim akcijama prilikom zapošljavanja pripadnika nacionalnih manjina:

Grafikon 3. Da li ste informisani o afirmativnim akcijama prilikom zapošljavanja pripadnika nacionalnih manjina?

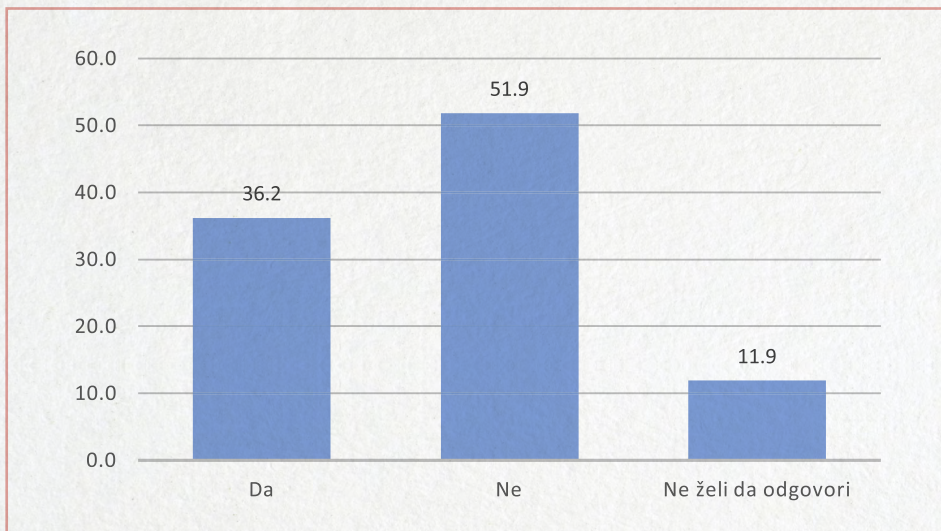

Među onima koji su odgovorili potvrdno, mnogi navode proporcionalnu zastupljenost manjina u vlasti i u državnim institucijama. Određeni ispitanici ponovo ističu važnost političke pripadnosti pri zapošljavanju, gdje članstvo u određenim partijama često prevazilazi etničku ili nacionalnu pripadnost. Članstvo u partiji se nerijetko navodi kao ključni faktor za zapošljavanje, dok pojedini ispitanici izražavaju skepticizam ili razočaranje u efikasnost i pravilnu primjenu mjera afirmativne akcije, navodeći da se propisi slabo implementiraju ili su samo nominalni bez stvarnog efekta.

Ustav Crne Gore u članu 79 garantuje pripadnicima manjinskih naroda i manjinskih nacionalnih zajednica autentičnu zastupljenost, shodno principima afirmativne akcije, u Skupštini Crne Gore, skupštinama jedinica lokalne samouprave, srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave. Isti član manjinama garantuje pravo na osnivanje savjeta za zaštitu i unapređenje posebnih prava. U Crnoj Gori, kako je istraživanje i pokazalo, svaki drugi građanin/ka ne zna da postoje nacionalni savjeti manjinskih zajednica:

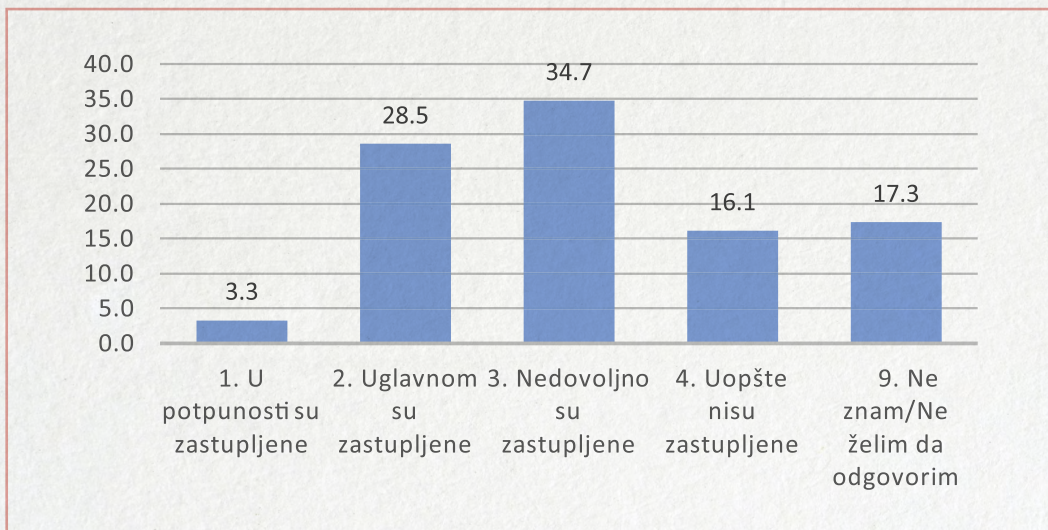
Grafikon 4. Da li znate da u Crnoj Gori postoje nacionalni savjeti manjinskih zajednica?

U Crnoj Gori, manjine u svojim nacionalnim savjetima rade na unapređenju društvenog, ekonomskog, socijalnog i političkog položaja, kao i na očuvanju i razvoju sopstvene kulture. Međutim, bez obzira na ustavne i na zakonske garancije, romska, egipćanska i muslimanska populacija još uvijek nema svoje predstavnike u Skupštini Crne Gore. Naročito zabrinjava činjenica da su nevladin sektor, kao i posmatrači koji se bave pravnim pitanjima nastavili da optužuju vlasti za nezakonito prisvajanje sredstava iz Fonda za finansiranje nacionalnih savjeta (Ambasada SAD-a 2023, 24).

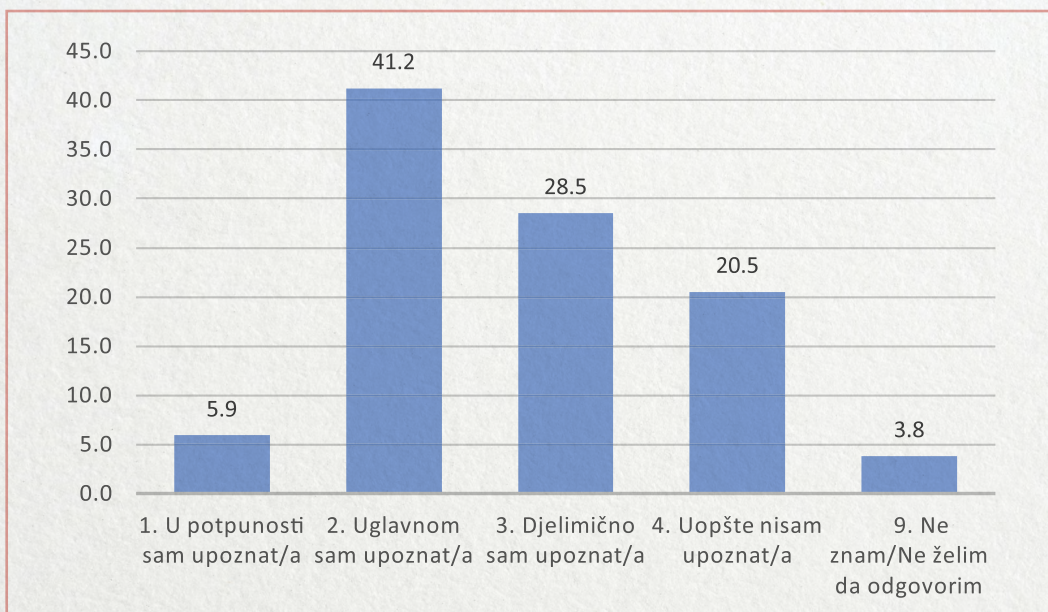
Osim pomenutih mehanizama, jako važan instrument društvene kohezije i multikulturalizma je obrazovanje. Svaki treći ispitanik smatra da su u udžbenicima u Crnoj Gori nedovoljno zastupljene teme koje se bave kulturom manjinskih naroda:

Grafikon 5. U kojoj mjeri su u udžbenicima u Crnoj Gori zastupljene teme koje se bave kulturom manjinskih naroda?

Istovremeno, preko 40% ispitanika je uglavnom upoznato sa kulturom i običajima manjinskih naroda u Crnoj Gori:

Grafikon 6. U kojoj mjeri ste upoznati sa kulturom i običajima manjinskih naroda u Crnoj Gori?

S obzirom na to da većina ispitanika nije bila upoznata sa mjerama afirmativne akcije, a takođe smatra da se obrazovanjem trenutno ne postiže dovoljno, upućenost u kulturu i običaje dominantno možemo interpretirati kroz lični kontakt i suživot sa različitim nacionalnim zajednicama.

Rezultati predstavljeni u ovom poglavlju su pokazali da su građani i građanke uvjereni da politička i nacionalna pripadnost uslovljavaju društveni položaj i kvalitet života, dok su pojedine manjinske grupe, poput Roma i Romkinja u kontinuitetu percipirane kao najdiskriminisanije. Stavovi građana i građanki su uvod u važnost institucionalne zaštite koju bi država Crna Gora trebalo da pruži građanima i građankama u ostvarenju njihovih prava i sloboda, time dokazujući da bez obzira na usaglašavanje zakonodavnog okvira sa međunarodnim instrumentima, ne izostaje djelotvorna implementacija zakona koji se odnose na zabranu diskriminacije i zaštitu manjina.

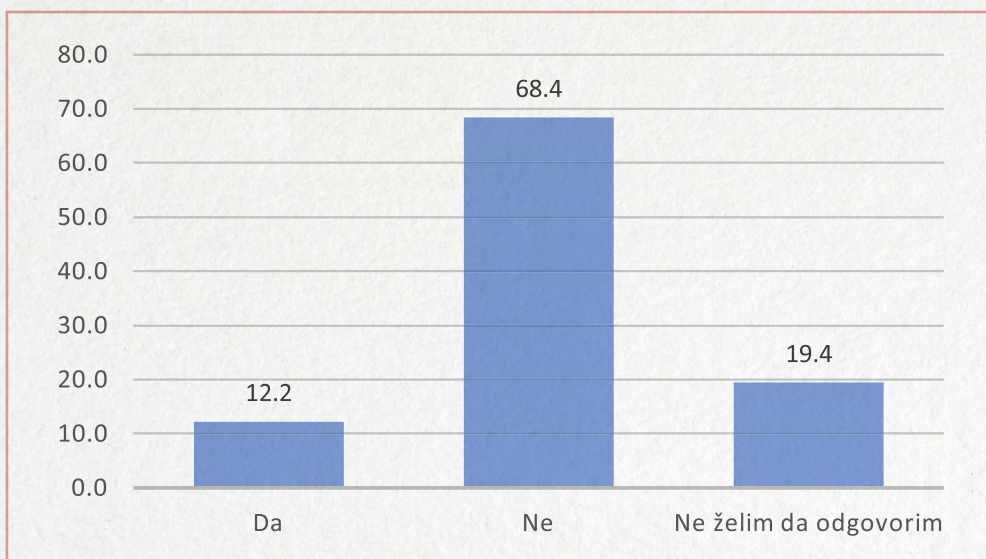
II Percepcije o institucionalnoj zaštiti

Osim Ustava, kao krovnog pravnog akta, prava manjinskih naroda u Crnoj Gori, kao i pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica, dominantno su uređena Zakonom o manjinskim pravima i slobodama (Službeni list Crne Gore", br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017), a posredno se uređuju i Zakonom o zabrani diskriminacije ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017). U izvršnoj vlasti, za ostvarivanje manjinskih prava nadležno je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Uz Ministarstvo, pravnu zaštitu pruža i Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, dok su Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, kao i Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina, osnovani izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama. Važan mehanizam institucionalne zaštite je i Odbor za ljudska prava i slobode, kao radno tijelo Skupštine Crne Gore koje razmatra prijedloge zakona i pitanja koja se odnose na ljudska prava i slobode, sa posebnim osvrtom na manjinska prava.

Strateški okvir manjinske politike u Crnoj Gori nastaje 2008. godine, donošenjem prvog strateškog dokumenta (Ministarstvo za ljudska i manjinska prava 2019). Nova Strategija manjinske politike (2024-2028) biće usvojena u drugom kvartalu ove godine, a imaće pet oblasti: obrazovanje, kulturu, informisanje, zapošljavanje i političko učešće (Vlada Crne Gore). Evropska komisija je još 2018. godine usvojila strategiju za „Vjerodostojnu perspektivu proširenja i pojačanu saradnju EU sa Zapadnim Balkanom“ (Evropska komisija 2018), u kojoj se kao jedna od temeljnih oblasti navodi osnaživanje dobrog upravljanja, vladavine prava i institucionalnih mehanizama sa posebnim osvrtom na zabranu diskriminacije i jačanje manjinskih prava (Evropska komisija 2018).

Jedan od indikatora institucionalne efikasnosti je i percepcija građana i građanki o nivou institucionalne zaštite. Prije svega, više od dvije trećine ispitanika ne zna koje mehanizme zaštite od diskriminacije imaju manjine u Crnoj Gori:

Grafikon 7. Da li znate na koji način su manjinski narodi u Crnoj Gori zaštićeni od diskriminacije?

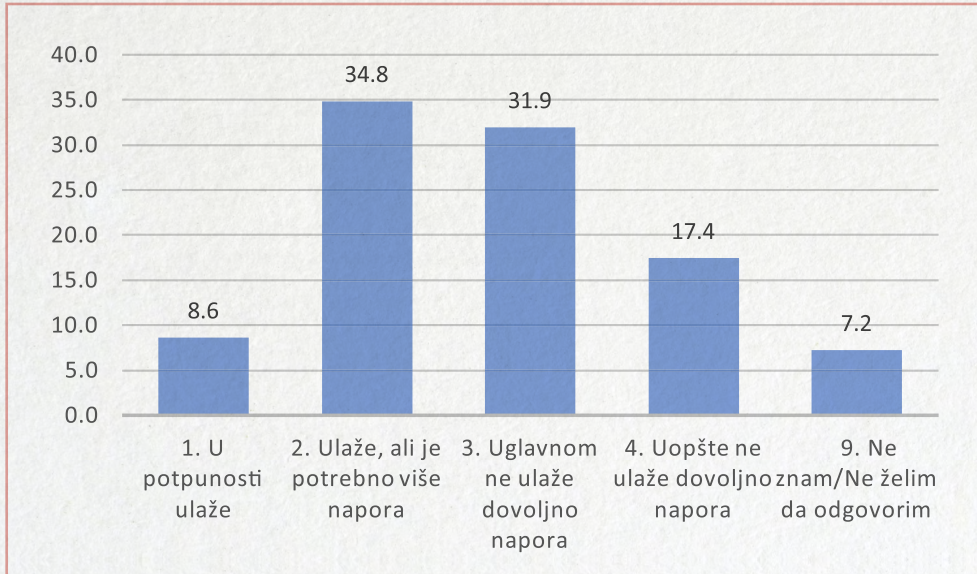

Ispitanici koji su na pitanje odgovorili potvrdno, dominantno navode pravni okvir koji se odnosi na zaštitu manjinskih prava. Čest je komentar da zakoni postoje, ali da njihova primjena nije zadovoljavajuća, dok je istovremeno primjetan određeni nivo svijesti o nedostacima u sistemu zaštite prava manjina, budući da pojedinci izražavaju zabrinutost da je diskriminacija još uvijek izražena uprkos formalnim zakonskim zaštitama.

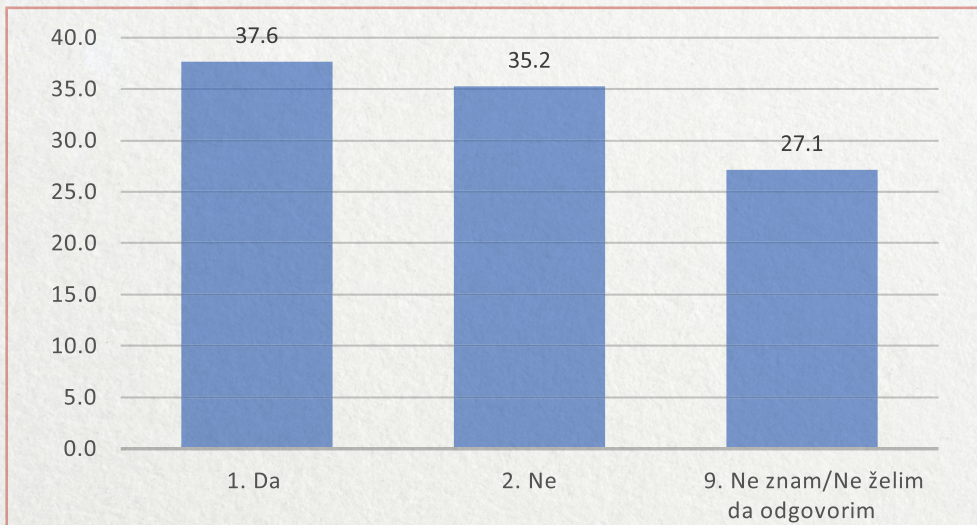
Kada je riječ o procjeni da li država ulaže dovoljno napora da suzbije diskriminaciju manjina, većina ispitanika smatra da su neophodna dodatna ulaganja:

Grafikon 8. Da li država Crna Gora ulaže dovoljno u borbu protiv diskriminacije manjina?

U uskoj vezi sa ovim pitanjem je i percepcija građana i građanki o nivou pravne zaštite, budući da su stavovi o efektivnosti pravnog okvira dominantno polarizovani:

Grafikon 9. Da li crnogorski Ustav i zakoni dovoljno štite prava manjinskih naroda?

S obzirom na to da većina ispitanika, kako je i pokazalo ovo istraživanje, nije upućena u mehanizme zaštite od diskriminacije i sveukupnog ostvarivanja prava manjinskih naroda, stavovi o neefektivnosti pravnog okvira se dominantno mogu tumačiti kroz percepcije o njegovoj implementaciji. Naime, Savjet Evrope je u projektnoj saradnji sa Vladom Crne Gore upozoravao da je neophodno unaprijediti efikasnost institucija koje su nadležne za zaštitu prava manjina i ranjivih grupa. Preporuke se prvenstveno odnose na unaprijeđen zakonodavni i institucionalni okvir za efektivnu zaštitu od diskriminacije, kao i na pojačanu koordinaciju među svim institucijama (Savjet Evrope 2024).

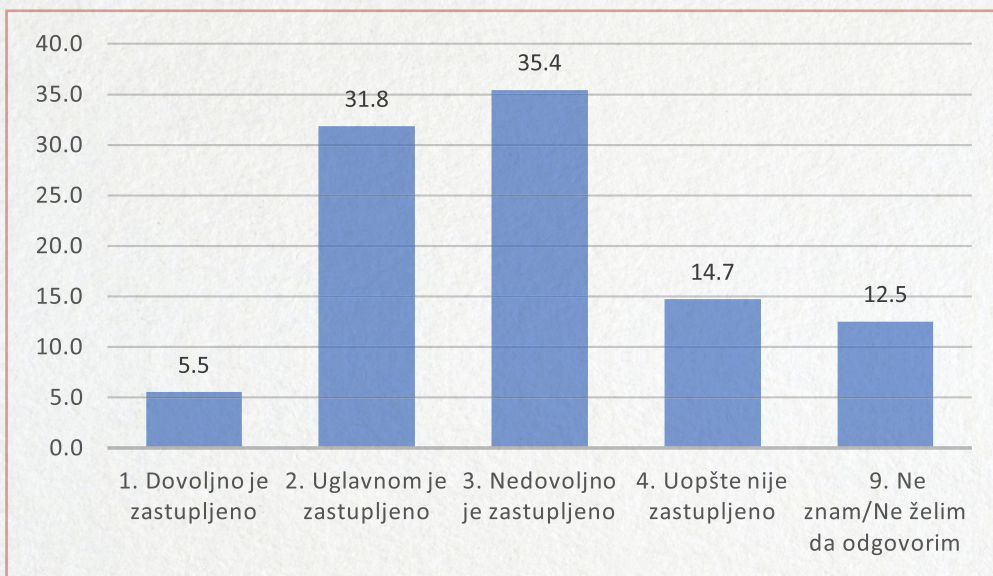
Pretpostavka o raskoraku između formalno-pravnog okvira i njegove implementacije, provjerena je analizom odgovora ispitanika na pitanja koja se tiču poštovanja prava manjinskih naroda u Crnoj Gori iz člana 79 Ustava:

Tabela 6. U kojoj mjeri smatrate da se poštuju navedena prava manjinskih naroda u Crnoj Gori?

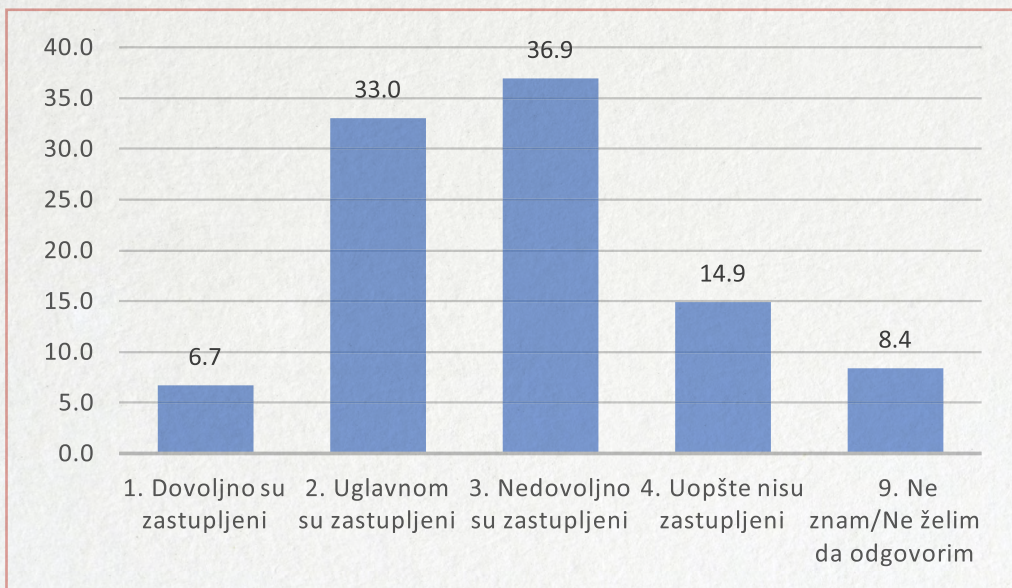
	U velikoj mjeri se poštuje	Djelimično se poštuje	Djelimično se ne poštuje	Uopšte se ne poštuje	Ne znam/ ne želim da odgovorim
Pravo na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti	22,1%	32,5%	26,7%	14,6%	4%
Pravo na izbor, upotrebu i javno isticanje nacionalnih simbola i obilježavanje nacionalnih praznika	20%	43,5%	20,5%	12,3%	3,6%
Pravo na obrazovanje u skladu sa specifičnostima svake manjine	20,3%	33,4%	27,9%	14,1%	4,2%
Pravo na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave	12,6%	35,1%	28,2%	18,7%	5,3%
Pravo na informisanje na svom jeziku	16,7%	34,3%	26,4%	16%	6,5%

Najveći procenat (46,7%) ispitanika smatra da se djelimično ili uopšte ne poštuju prava manjina na srazmjernu zastupljenost u javnom sektoru i u vlasti. Ovaj nalaz je u skladu sa percepcijama o diskriminaciji na osnovu nacionalne pripadnosti i političkog opredjeljenja, na koje smo ukazali u prvom dijelu izvještaja. Dodatno, svaki drugi ispitanik vjeruje da se političke partije u svojim programima nedovoljno bave pravima manjina, dok 51,8% građana i građanki smatra da su pripadnici njihove nacionalne zajednice nedovoljno zastupljeni na mjestima odlučivanja na državnom nivou:

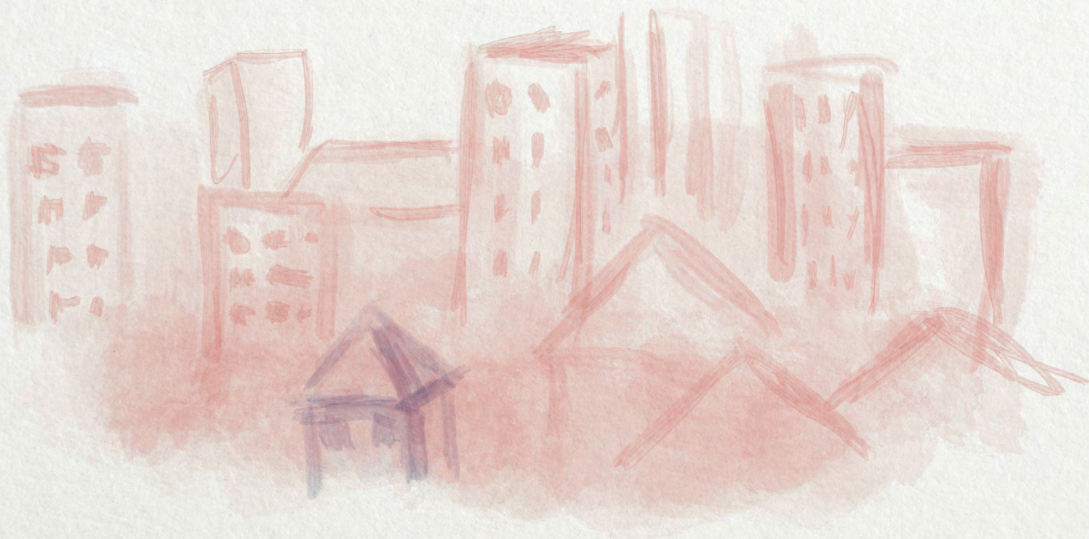
Grafikon 10. Da li je, po Vašem mišljenju, pitanje ostvarivanja prava manjinskih naroda dovoljno zastupljeno u programima političkih partija?

Grafikon 11. Da li smatrate da su pripadnici Vaše nacionalne zajednice dovoljno zastupljeni na mjestima odlučivanja na državnom nivou?

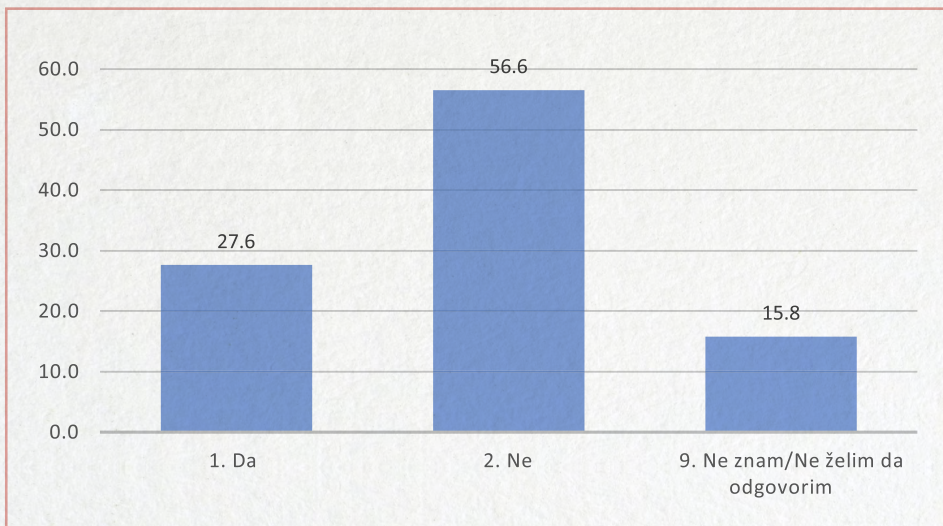

Istovremeno, ispitanici smatraju da se nedovoljno poštuju prava koja se tiču obrazovanja u skladu sa specifičnostima svake manjine, što je usklađeno sa generalnim stavovima potvrđenim u ovom istraživanju da se u zvaničnom edukativnom materijalu nedovoljno pažnje posvećuje kulturama manjinskih naroda u Crnoj Gori.

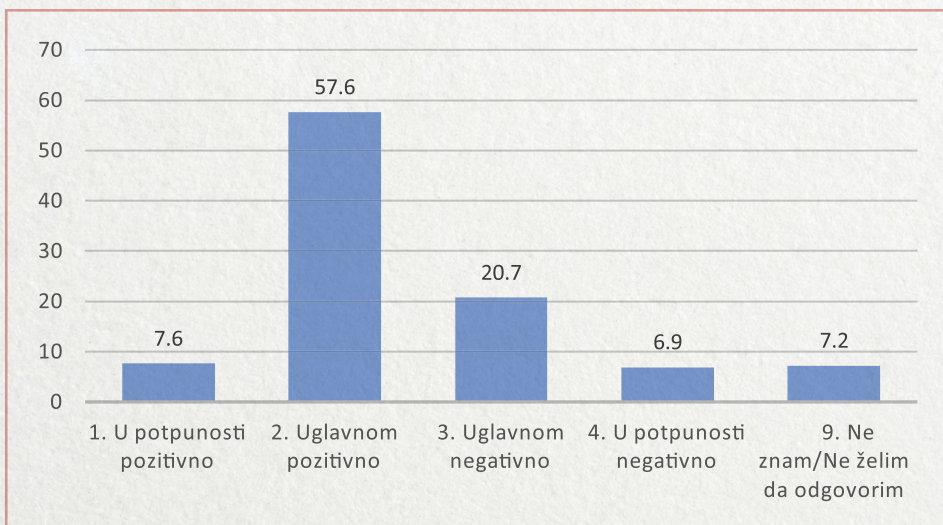

Važan pokazatelj institucionalne zaštite su i percepcije o radu Ministarstva ljudskih i manjinskih prava. U ovom istraživanju, dobili smo suprotstavljene podatke. Naime, više od polovine ispitanika nije upoznato sa radom Ministarstva u dijelu ostvarivanja manjinskih prava, ali skoro dvije trećine građana i građanki pozitivno ocjenjuje njegov rad:

Grafikon 12. Da li ste upoznati sa radom Ministarstva ljudskih i manjinskih prava u dijelu ostvarenja prava manjina u Crnoj Gori?

Grafikon 13. Kako ocjenjujete rad Ministarstva ljudskih i manjinskih prava u dijelu ostvarenja prava manjina u Crnoj Gori?

Među ispitanicima koji su upoznati sa radom Ministarstva za ljudska i manjinska prava, dominiraju pripadnici bošnjačke i romske nacionalnosti, koji su ujedno i najzadovoljniji djelovanjem pomenutog resora.

U kojoj mjeri građani i građanke diskriminaciju percipiraju kao važnu društvenu temu, vidljivo je kada se ta oblast postavi kao jedan od prioriteta izvršne vlasti. Ohrabruje podatak da je preko 60% ispitanika uvjereni da problem diskriminacije treba da bude jedan od glavnih fokusa Vlade Crne Gore:

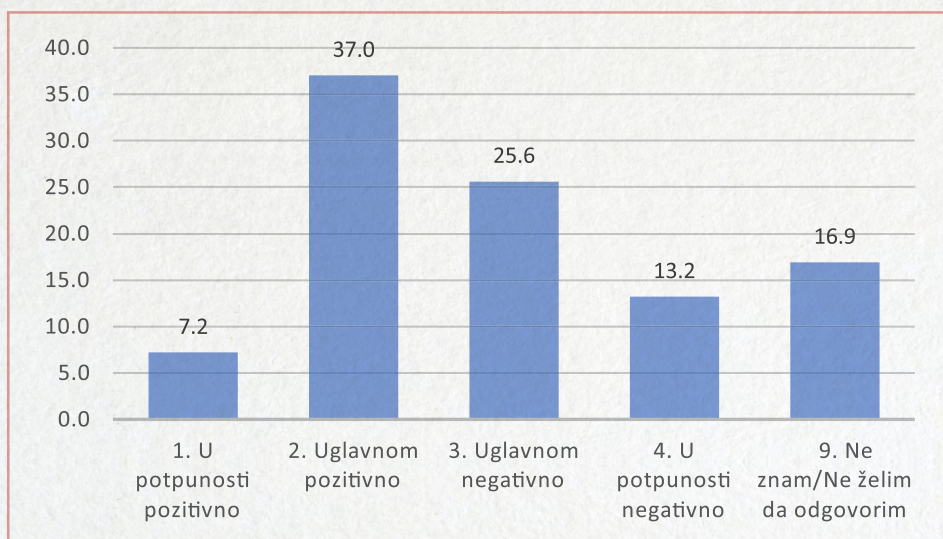
Tabela 7. Percepcije o prioritetima Vlade Crne Gore u kontekstu politike manjina

	U potpunosti sam saglasan/a	Uglavnom sam saglasan/a	Uglavnom nisam saglasan/a	Uopšte nisam saglasan/a	Ne znam/ne želim da odgovorim
Problem diskriminacije manjina treba da bude prioritet Vlade Crne Gore jer uzorkuje mnoge druge probleme.	21,8%	39,6%	19,2%	13,5%	5,8%
Diskriminacija manjina jeste problem, ali postoje veći problemi koje Vlada Crne Gore treba što prije da riješi.	18,8%	39,6%	21,7%	13,8%	6%
Diskriminacija manjina ne postoji u velikoj mjeri i ne predstavlja značajan problem koji Vlada treba brzo da rješava.	17,4%	28,9%	26,2%	20,9%	6,5%

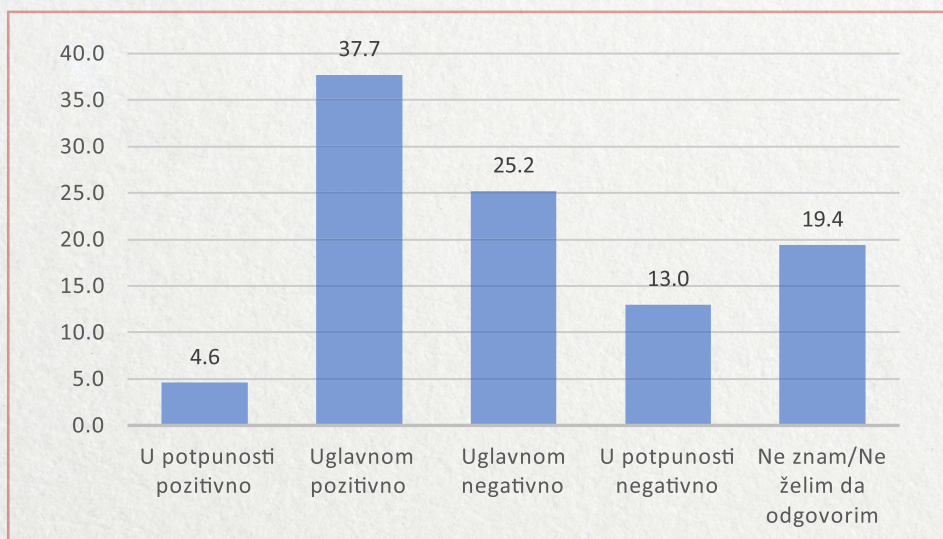
Međutim, kao što Tabela 7. pokazuje, čak 46,3% ispitanika smatra da diskriminacija *ne postoji u značajnoj mjeri i da ne predstavlja problem koji bi izvršna vlast u kratkom roku trebalo da rješava*. Negiranje diskriminacije predstavlja izrazito zabrinjavajući trend u čijoj su osnovi najčešće uvjerenja da su diskriminirane grupe same "krive" za položaj u kojem se nalaze ili da traže "više prava nego što im pripada" (Stephens i Levine 2011). Osim što su takvi stavovi isključujući i ulaze u korpus tuđih prava i sloboda, negiranje diskriminacije zapravo predstavlja početak diskriminisanja jer se time osobama koje su u podređenom položaju u odnosu na druge uskraćuje mogućnost da njihovo stanje postane vidljivo i da ikada budu u ravnopravnom statusu sa ostatkom društvene zajednice.

Da bi svijest o diskriminaciji kao o važnoj društvenoj tendenciji koja treba da postane politički prioritet bila izražena, nužno je da učestvuju i mediji kao važni društveni akteri. Ispitanici u tom kontekstu na sličan način prepoznaju rad javnih i privatnih medija u Crnoj Gori, smatrajući da i jedni i drugi uglavnom pozitivno izvještavaju o njihovim nacionalnim zajednicama:

Grafikon 14. Kako ocjenjujete informisanje i izvještavanje javnog servisa RTCG o Vašoj nacionalnoj zajednici?

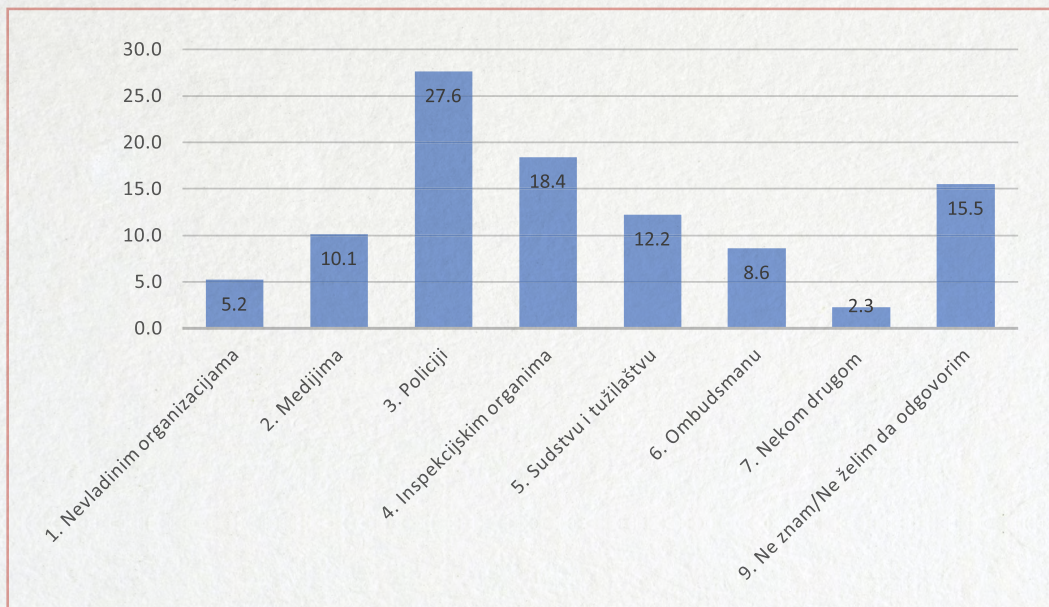

Grafikon 15. Kako ocjenjujete informisanje i izvještavanje privatnih medija o Vašoj nacionalnoj zajednici?

U konačnom, građani i građanke bi se prvo obratili policiji i inspekcijskim organima ukoliko bi bili žrtve diskriminacije po nacionalnom osnovu:

Grafikon 16. Ukoliko biste bili žrtva diskriminacije po nacionalnom osnovu, kome biste se prvo obratili?

Indikativno je da se Ombudsman i sudstvo u nedovoljnoj mjeri prepoznaju kao mehanizmi zaštite. Naime, član 21 Zakona o zabrani diskriminacije ("Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017) definiše nadležnosti Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, među kojima je i postupanje po pritužbama zbog diskriminatornog ponašanja, dok se u članu 22 istog Zakona propisuje podnošenje pritužbe Zaštitniku. Poseban odjeljak Zakona precizira i sistem sudske zaštite.

Neprepoznavanje Ombudsmana i sudstva kao nadležnih organa u postupku utvrđivanja diskriminacije logičan je ishod opšteg nedostatka informisanosti o procedurama zaštite, što je pokazalo i ovo istraživanje². Istovremeno, važno je da pomenute institucije jačaju svoje komunikacijske strategije kako bi građani i građanke bili svjesni njihovog uticaja i uloge u suzbijanju diskriminacije. To je naročito značajno zato što se Zaštitnik ljudskih prava i sloboda u percepciji ispitanika jako dobro pozicionira u smanjenju diskriminacije prema manjinama, uz nevladin sektor:

Tabela 8. U kojoj mjeri navedene institucije ili organizacije doprinose smanjenju diskriminacije prema manjinama?

	U velikoj mjeri doprinosi	Uglavnom doprinosi	Uglavnom ne doprinosi	Uopšte ne doprinosi	Ne znam/ ne želim da odgovorim
Skupština	7,9%	31,3%	31,6%	19,6%	9,5%
Vlada	8,4%	37,9%	27,4%	17,1%	9,1%
Sudovi	8,8%	36,1%	28,2%	17%	9,8%
Nevladine organizacije	11%	41,5%	27,9%	10,8%	8,7%
Vjerske zajednice	12,4%	37,5%	25,7%	14,3%	10%
Političke partije	8,1%	29,4%	34%	20,2%	8,2%
Mediji	8%	38,8%	28,3%	16,3%	8,5%
Nacionalni savjeti	9,5%	37%	25,4%	14,6%	13,4%
Akadska zajednica	6,2%	35,9%	28,9%	14,5%	14,4%
Zaštitnik ljudskih prava i sloboda (Ombudsman)	8%	42,2%	22,6%	14,3%	12,8%

² Vidi str. 20-22.

III Etnička distanca

U društvima multikulturalnog, multinacionalnog i multivjerskog karaktera koegzistiraju mnogi identiteti. Društvenu koheziju će usloviti odnos među njima. Ukoliko je društvo građanskog opredjeljenja, onda se različita lična svojstva poput etniciteta, vjere, jezika, tretiraju kao izvor različitosti i pluralizma, a ne kao osnov za diskriminaciju i asimilaciju.

Nerijetko se dešava da se etnicitet, vjera i jezik preklapaju sa političkim identitetima, što na prostorima sa turbulentnom političkom istorijom otvara prostor za konflikt i društvenu polarizaciju. Jedna od nuspojava takvog stanja je i visok nivo etničke distance, odnosno “socijalne i psihološke udaljenosti između pripadnika različitih etničkih grupa” (Bešić 2023, 11). Društva koja karakteriše izražena etnička distanca, često su diskriminatorna i neinkluzivna. Etnička distanca je dobar pokazatelj sveukupne etničke dinamike, budući da uslovljava nivo društvenog povjerenja i opšti potencijal društva da postane kohezivno.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da su građani i građanke dominantno neodlučni kada je riječ o opštim stavovima prema pripadnicima različitih nacionalnih grupa:

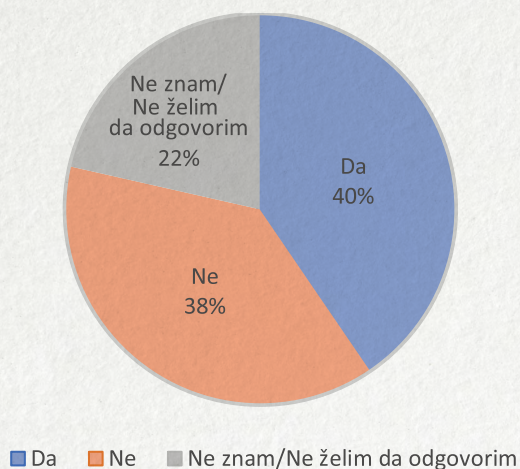
Tabela 9. Stavovi o odnosu sa pripadnicima različitih nacionalnih grupa

	Slazem se u potpunosti	Donekle se slažem	Niti se slažem niti ne slažem	Donekle se ne slažem	Uopšte se ne slažem	Odbija	Ne zna
Među pripadnicima različitih nacionalnih grupa se može ostvariti saradnja, ali ne i potpuno povjerenje.	15,6%	23,2%	21,5%	13%	19,5%	2,3%	4,8%
Čovjek se može osjećati sigurno samo kada živi u sredini gdje je većina pripadnika njegove nacije.	10,9%	20,1%	30%	12,4%	20,8%	2,3%	3,4%
Nacionalno mješoviti brakovi su uglavnom nestabilniji nego drugi brakovi.	6,9%	15,3%	24,1%	16,6%	28,5%	3,3%	5,2%
Opstanak vlastitog naroda glavni je zadatak svakog pojedinca.	14,8%	23%	25%	11,6%	17,6%	3,5%	4,4%

Najveći procenat saglasnosti (38,8%) je sa stavom da se *među pripadnicima različitih nacionalnih grupa može ostvariti saradnja, ali ne i potpuno povjerenje*. Indikativno je da 43,7% mladih starosti od 18 do 24 godine, podržava takvo uvjerenje. Percepcija onih koji ne pripadaju sopstvenoj nacionalnoj grupi kao pojedincima kojima se ne može vjerovati, upravo je u osnovi socijalne distance. Udaljavanje se dešava kao posljedica stereotipnih gledišta o drugima, koja su na prostoru Zapadnog Balkana najčešće produkt istorijskih i političkih konflikata.

Jedan od tradicionalnih načina mjerenja etničke distance je Bogardusova skala, kao standardizovani instrument koji sadrži nekoliko indikatora socijalne interakcije između pripadnika različitih grupa, od toga da nastanjuju državu ili susjedstvo, do bliskih odnosa u bračnoj zajednici (Mather et al. 2017, 2). U ovom istraživanju, upotrijebili smo nekoliko stavki iz Bogardusove skale, koje se dominantno tiču privatne sfere (braka, porodice, suživota) i zaposlenja. Analizom podataka utvrdili smo da su ispitanici uglavnom polarizovani kada je riječ o sklapanju braka sa pripadnicima druge nacije:

Grafikon 17. Da li biste sklopili brak sa partnerom/kom druge nacije?

Dodatnom analizom došli smo do zaključka da bi ispitanici koji bi sklopili brak sa pripadnicima druge nacije, najmanje bili skloni da to urade sa Romima i Romkinjama. Čak 54% ispitanika ne bi bilo u braku sa partnerom ili partnerkom koji pripadaju romskoj zajednici:

Tabela 10. Da li biste sklopili brak sa pripadnicima navedenih nacionalnih grupa:

	Da	Ne	Ne znam/ne želim da odgovorim
Crnogorci	82,4%	7,3%	10,3%
Srbi	65,6%	16%	18,4%
Albanci	37,8%	33,8%	28,4%
Muslimani	56,1%	20,7%	23,3%
Bošnjaci	53,5%	22,3%	24,2%
Hrvati	46,5%	26%	27,5%
Romi	14,5%	54%	31,5%

Istovremeno, analiza drugih indikatora etničke distance pokazala je da su Romi i Romkinje grupa prema kojoj postoji najveća udaljenost, u odnosu na kriterijum posla i mjesta življenja:

Tabela 11. Da li biste prihvatili posao na kojem je Vaš nadređeni pripadnik navedenih nacionalnih grupa:

	Da	Ne	Ne znam/ne želim da odgovorim
Crnogorci	86,4%	6%	7,6%
Srbi	83,3%	8,1%	8,6%
Albanci	72,5%	18,1%	9,4%
Muslimani	78,1%	12,9%	9%
Bošnjaci	75%	15,8%	9,2%
Hrvati	71,6%	18,4%	10%
Romi	56,3%	29,3%	14,4%

Tabela 12. Da li biste živjeli na mjestu gdje su Vam komšije pripadnici navedenih nacionalnih grupa:

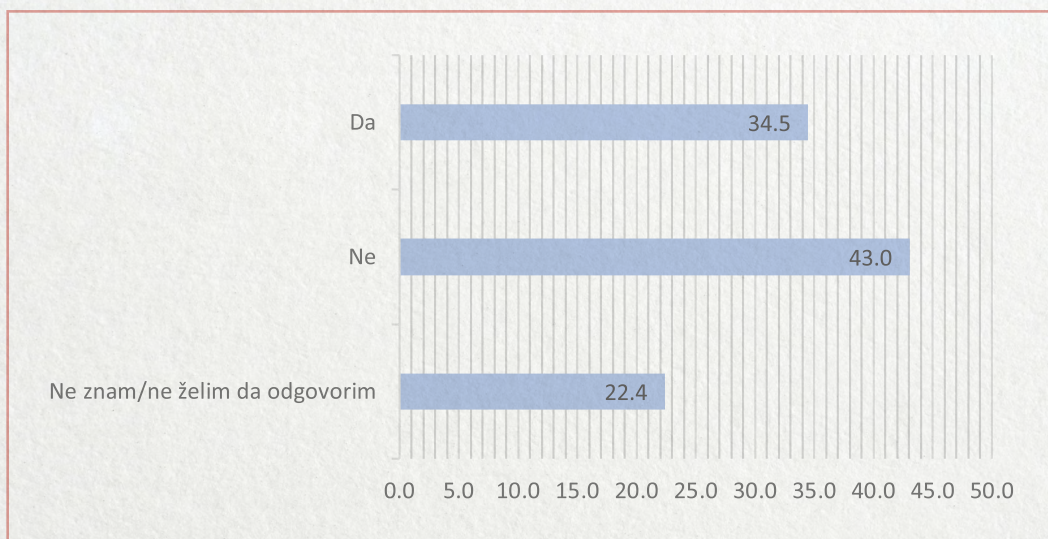
	Da	Ne	Ne znam/ne želim da odgovorim
Crnogorci	90,3%	4,4%	5,3%
Srbi	88,5%	5,3%	6,2%
Albanci	79,1%	13,4%	7,5%
Muslimani	84,6%	9,1%	6,3%
Bošnjaci	82%	11,4%	6,6%
Hrvati	78,5%	13,6%	7,9%
Romi	59,5%	28,4%	12,1%

Rezultati ovog istraživanja su u skladu sa nalazima postojećih analiza etničke distance u Crnoj Gori koje ukazuju na to da pripadnici svih etničkih zajednica najintenzivnije distanciranje pokazuju prema Romima i Romkinjama (vidi: Bešić 2023). U bazičnim teorijama predrasuda, koje se definišu kao neopravdane generalizacije ispraćene negativnim emotivnim odnosima prema drugima (Eagly 2004), navodi se nekoliko preduslova za smanjenje socijalne distance:

- 1) ako pojedinci koji pripadaju različitim grupama uživaju jednak status u određenim procesima;
- 2) ako dijele zajedničke ciljeve;
- 3) ako međusobno saraduju;
- 4) ako imaju pravnu, institucionalnu i političku podršku (Allport 1954, nav. prema: Parrillo i Donoghue 2013, 599-600).

Posljednji preduslov je naročito važan zato što političke strukture imaju direktan pristup velikom broju instrumenata za smanjenje socijalne distance, a istovremeno su i prirodom svoje funkcije nosioci velike odgovornosti. Istraživanje je pokazalo da nije zanemarljiv procenat onih koji smatraju da je većina incidenata kojima javno svjedočimo u društvu u posljednje dvije godine dominantno motivisana nacionalnom netrpeljivošću. Naime, svaki treći ispitanik saglasan je sa tom pretpostavkom:

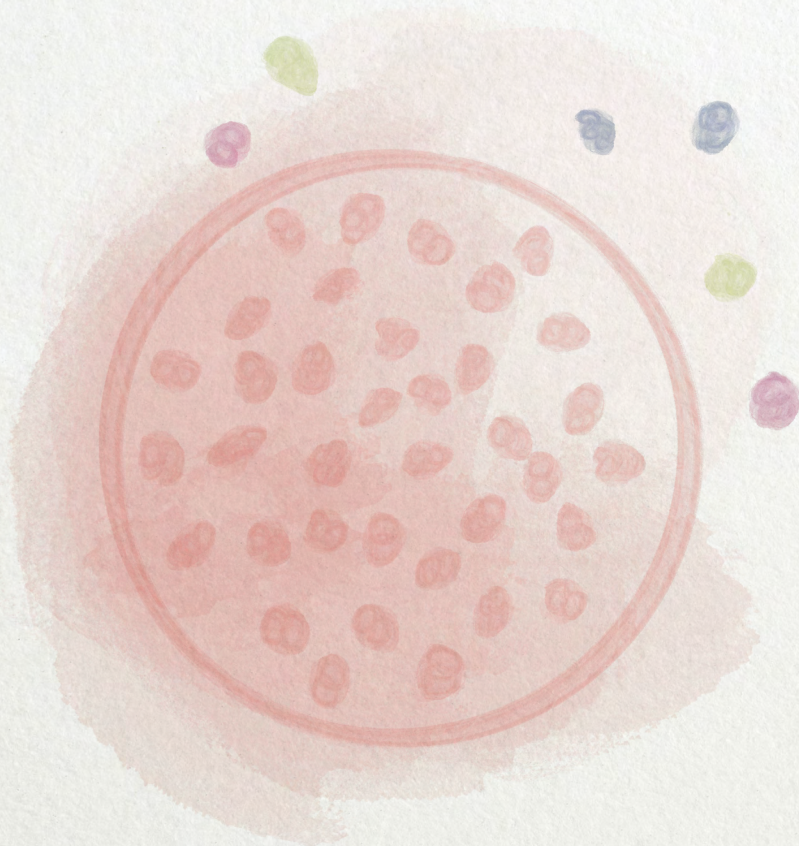
Grafikon 18. Da li smatrate da je većina incidenata kojima javno svjedočimo u društvu u posljednje dvije godine dominantno motivisana nacionalnom netrpeljivošću?

Kao dodatne razloge javnih incidenata u crnogorskom društvu većina ispitanika prepoznaje političke interese i manipulaciju. Mnogi smatraju da političari i političarke koriste nacionalne, etničke i socijalne teme za sticanje političkih poena, što doprinosi napetosti i izaziva incidente. Za ispitanike važne faktore predstavlja i nezadovoljstvo ekonomskom situacijom, nejednakost i socijalna polarizacija između bogatih i siromašnih, budući da smatraju da sve veća razlika pristupu resursima čini ljude frustriranim i podložnim manipulacijama.

Nedovoljna edukacija, nepoštovanje različitosti i netolerancija prema manjinama često se spominju kao uzroci netrpeljivosti i sukoba. Vaspitanje pojedinaca i način na koji su učeni da se odnose prema drugima imaju veliki uticaj na društvenu koheziju. Dodatni faktori su kriminal i korupcija koji unutar političkog i društvenog sistema stvaraju atmosferu nesigurnosti i nepravde.

Analiza odgovora ispitanika dovodi do konkluzije da se u crnogorskom društvu nedovoljno radi na ispunjavanju preduslova za suzbijanje predrasuda. To se dominantno odnosi na potrebu za jačanjem međusobne saradnje, povjerenja, pravne, institucionalne i političke podrške, kao i na izgradnju jednakih šansi u obrazovanju, zaposlenju, zdravstvenoj zaštiti, političkoj participaciji, odnosno u jednakosti u uživanju ljudskih prava i sloboda.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

U ovom istraživanju smo analizirali stavove građana i građanki o zastupljenosti diskriminacije u Crnoj Gori, njenim tipovima i razmjerama, ali i o institucionalnoj zaštiti naročito u kontekstu ostvarivanja prava manjinskih naroda i pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica. Poseban segment istraživanja odnosio se na etničku distancu, odnosno na stepen udaljenosti između pripadnika različitih etničkih grupa u Crnoj Gori.

Rezultati analize su pokazali da je diskriminacija u Crnoj Gori najprisutnija zbog političkih uvjerenja, seksualne orijentacije i nacionalne pripadnosti. Svaki deseti ispitanik se nekada osjećao ugroženo zbog svog nacionalnog identiteta, a većina ispitanika sa takvim iskustvom isticala je poteškoće pri dobijanju posla, posebno u javnom sektoru. Istovremeno, većina ispitanika vjeruje da je romska zajednica najviše diskriminisana i to u oblasti zapošljavanja i zdravstvene zaštite. Prema romskoj zajednici postoji veliko distanciranje u odnosu na privatnu sferu, budući da svaki drugi građanin/ka ne bi bio/la u braku sa pripadnikom/com romske zajednice.

Ispitanici uglavnom pokazuju nizak nivo informisanosti o afirmativnim mjerama za pripadnike manjinskih naroda i manjinskih nacionalnih zajednica, a poznavanje njihovih kultura i običaja dominantno je bazirano na ličnom kontaktu, budući da se, kako smatraju građani i građanke, u našem obrazovnom sistemu o tim temama nedovoljno uči. Generalne konkluzije ovog istraživanja su da manjine nedovoljno participiraju u politici, marginalno se spominju u programima političkih partija i neadekvatno su zastupljene na mjestima odlučivanja na državnom nivou.

Naročito je indikativno to što skoro polovina ispitanika smatra da diskriminacija ne predstavlja značajan problem koji bi izvršna vlast u kratkom roku trebalo da rješava, dok, sa druge strane, svaki treći ispitanik smatra da je većina incidenata kojima javno svjedočimo u društvu u posljednje dvije godine dominantno motivisana nacionalnom netrpeljivošću.

Imajući u vidu nalaze ovog istraživanja, formulisane su sljedeće preporuke:

Za institucije i političke strukture:

- Evaluirati efikasnost rada institucija u domenu suzbijanja diskriminacije i povećati transparentnost u sprovedenim mjerama, kako bi šira javnost o njima bila blagovremeno informisana;
- Unaprijediti komunikacijske strategije Ministarstva za ljudska i manjinska prava i Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, kako bi građani i građanke bili svjesniji važnosti ovih institucionalnih mehanizama u ostvarivanju prava manjinskih naroda i zaštiti od diskriminacije;
- Revidirati zakone tako da obezbjeđuju inkluzivnu participaciju manjinskih naroda i manjinskih nacionalnih zajednica koje nemaju svoje političke predstavnike, poput pripadnika/ca romske, egipćanske i muslimanske zajednice;
- Evaluirati kvalitet obrazovnog materijala na nivou osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja sa aspekta multikulturalizma;
- U političkim programima dosljedno i suštinski se baviti unapređenjem položaja manjina;
- U raspodjeli funkcija, poštovati prava manjina na srazmjernu zastupljenost u javnom sektoru i u vlasti;
- U političkoj retorici podsticati uvažavanje, inkluziju i međuetničko razumijevanje.

Za nevladin sektor:

- Osnaživati pripadnike/ce manjinskih naroda i manjinskih nacionalnih zajednica u domenu djelotvornog suzbijanja diskriminacije;
- Neformalnom edukacijom raditi na suzbijanju stereotipa o pripadnicima različitih etničkih grupa, a naročito onih koji se tiču romske zajednice za koju se u kontinuitetu pokazuje da je najdiskriminisanija u odnosu na kriterijum etniciteta;
- Dugoročno pratiti trendove diskriminacije, odnosno njenu zastupljenost i tipove;
- Podizati svijest o značaju diskriminacije i sveprožimajućem karakteru tog problema;

Za medije:

- Pozivati institucije na odgovornost u domenu poštovanja prava manjinskih naroda i pripadnika/ca manjinskih nacionalnih zajednica;
- Izvještavati o pripadnicima/ama manjinskih grupa u nestereotipnim ulogama;
- U saradnji sa nevladinim sektorom, podizati svijest šire javnosti o diskriminaciji.

REFERENCE

- Ambasada SAD-a, (2024). Izvještaj o ljudskim pravima za Crnu Goru za 2023. godinu. <https://me.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/250/MONTENEGRO-2023-HUMAN-RIGHTS-REPORT-MNE.pdf>, posjećeno: 18. 5. 2024. godine
- Bešić, M. (2020). Obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori. <https://rm.coe.int/hf23-report-patterns-degree-discrimination-cnr/1680a346c7>, posjećeno: 18. 5. 2024. godine
- Bešić, M. (2023). Etnička distanca u Crnoj Gori. <https://www.cedem.me/wp-content/uploads/2024/02/Etnicka-distanca-u-Crnoj-Gori-Decembar-2023.-2.pdf>, posjećeno: 19. 5. 2024. godine
- CEDEM. (2024). Istraživanja političkog javnog mnjenja. <https://www.cedem.me/istrazivanje/objavljeni-rezultati-istrazivanja-politickog-javnog-mnjenja-3/>, posjećeno: 18. 5. 2024. godine
- Centar za građansko obrazovanje. (2023). Kakva nam država Crna Gora treba?. <https://cgo-cce.org/2023/05/24/kakva-nam-drzava-crna-gora-treba/>, posjećeno: 19. 5. 2024. godine
- Eagly, A. H. (2004). Prejudice: Toward a More Inclusive Understanding.
- Evropska komisija. (2018). Vjerodostojna perspektiva proširenja za Zapadni Balkan i pojačano angažovanje EU na Zapadnom Balkanu. https://www.dei.gov.ba/uploads/documents/vjerodostojna-perspektiva-prosirenja-za-2017-godinu_1604654950.pdf, posjećeno: 19. 5. 2024. godine
- Evropska komisija. (2023). Izvještaj Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2023. godinu. <https://www.gov.me/dokumenta/4441000a-7e5c-4b2c-b3f3-661bac4e8736>, posjećeno: 18. 5. 2024. godine
- Fruhstorfer, A., & Hudson, A. (2022). Majorities for minorities: Participatory constitution making and the protection of minority rights. *Political Research Quarterly*, 75(1), 103-117.
- Izvještaj Ombudsmana. (2023). Izvještaj o zaštiti od diskriminacije sa stanovišta djelovanja institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore. https://www.ombudsman.co.me/docs/1707806232_polugodisnji%20izvjestaj%202023_29122023.pdf, posjećeno: 18. 5. 2024. godine
- Mather, D. M., Jones, S. W., & Moats, S. (2017). Improving upon Bogardus: Creating a more sensitive and dynamic social distance scale. *Survey Practice*, 10(4).

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. (2019). Strategija manjinske politike 2019-2023. <https://wapi.gov.me/download-preview/20beb3bb-2136-457e-be4d-4f8b278e51db?version=1.0>, posjećeno: 19. 5. 2024. godine.

Parrillo, V. N., & Donoghue, C. (2013, September). The national social distance study: Ten years later. In *Sociological forum* (Vol. 28, No. 3, pp. 597-614).

Savjet Evrope. (2024). Jačanje odgovornosti pravosudnog sistema i zaštite prava žrtava u Crnoj Gori. <https://www.coe.int/en/web/national-implementation/montenegro-strengthening-accountability-of-the-judicial-system-and-enhancing-protection-of-victims-rights-in-montenegro>, posjećeno: 19. 5. 2024. godine

Stephens, N. M., & Levine, C. S. (2011). Opting out or denying discrimination? How the framework of free choice in American society influences perceptions of gender inequality. *Psychological science*, 22(10), 1231-1236.

Ujedinjene nacije. (2019). Definicija diskriminacije. <https://www.un.org/womenwatch/un-coordination/antiharassment.html#:~:text=Discrimination%20is%20any%20unfair%20treatment,social%20origin%20or%20other%20status.>, posjećeno: 18. 5. 2024. godine

Vlada Crne Gore. (2024). Budva: Održan radni sastanak na temu „Strategija manjinske politike 2024-2028“. <https://www.gov.me/clanak/budva-odrzan-okrugli-sto-na-temu-strategija-manjinske-politike-2024-2028>, posjećeno: 19. 5. 2024. godine

Pravni izvori

Ustav Crne Gore. (“Sl. list CG”, br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI).

Zakon o manjinskim pravima i slobodama (“Službeni list Republike Crne Gore”, br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore”, br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017).

Zakon o zabrani diskriminacije (“Sl. list CG”, br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017).

Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola. (“Službeni list Crne Gore”, br. 067/20 od 07.07.2020).

